

XORIJIY INVESTITSIYALARNI SUG'URTALASH MUAMMOLARI .

SamISI "kechki ta'lim fakultet"

Investitsiya va innovatsiyalar kafedrası

Investitsiya loyihalari tahlili o'qituvchisi Ergasheva Aziza

SamISI "kechki ta'lim" fakulteti Baholash ishi yo'nalishi

123- guruh talabasi O'ktamova Mavluda

mavluda5544@icloud.com

Annotatsiya

Xorijiy investitsiyalar mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining muhim omili bo'lib, ularni himoya qilish mexanizmlari, xususan sug'urtalash tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq, xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash jarayonida qator muammolar, jumladan siyosiy xatarlar, iqtisodiy beqarorlik, huquqiy baza yetishmovchiligi va sug'urta mahsulotlarining moslashuvchanligi bilan bog'liq qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Ushbu muammolar investorlar uchun noaniqlikni oshirib, investitsiya muhitining jozibadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash sohasidagi mavjud muammolar chuqur tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha samarali yechimlar va takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Xorijiy investitsiyalar, Sug'urta, Investitsiya xatarlari, Siyosiy xatarlar, Sug'urta bozori, Huquqiy tartibga solish, Iqtisodiy xavfsizlik, Investitsiya muhiti

Kirish

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi sharoitida xorijiy investitsiyalar mamlakatlar iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining muhim drayveri hisoblanadi. Ular nafaqat

kapital oqimini ta'minlabgina qolmay, balki ilg'or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va yangi bozorlarga kirish imkoniyatini ham yaratadi. Biroq, xorijiy investitsiyalar, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, siyosiy beqarorlik, iqtisodiy o'zgaruvchanlik, huquqiy tizimdagi kamchiliklar va boshqa ko'plab tavakkalchiliklar bilan bog'liq bo'ladi. Bu tavakkalchiliklar investorlarning ishonchini pasaytirib, investitsiya qarorlarini qabul qilishda jiddiy to'siq bo'lishi mumkin.

Mazkur tavakkalchiliklarni kamaytirish va xorijiy kapitalni jalb qilishda investitsiyalarni sug'urtalash mexanizmi hal qiluvchi ahamiyatga ega. U investorlarga kutilmagan yo'qotishlardan himoya taklif qilib, investitsiya muhitini yanada jozibador qiladi. O'zbekiston sharoitida ham xorijiy investitsiyalarni jalb qilish iqtisodiy rivojlanish strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Biroq, 2020-yilda investitsiyalarning umumiy hajmi, jumladan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning sezilarli darajada kamayishi kuzatilgani, bu sohadagi muammolarning dolzarbligini ko'rsatadi. Xususan, yuqori eksport salohiyatiga ega bo'lgan mashinasozlik va kimyo kabi tarmoqlarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning pastligi, raqobat, xususiy mulk va moliyaviy bozorlardagi muammolar bilan bog'liq noqulay investitsiya muhiti ta'kidlangan .

Bu holat, 2021-yil uchun belgilangan iqtisodiy o'sish maqsadlariga erishish va inklyuziv rivojlanishni ta'minlashga xavf tug'dirib, xususiy va xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish uchun investitsiya muhiti va institutsional asoslarni takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi . Shu nuqtai nazardan, xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash tizimining samaradorligini oshirish, uning oldida turgan siyosiy, iqtisodiy va huquqiy muammolarni chuqur tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola xorijiy investitsiyalarni sug'urtalashning nazariy asoslarini ko'rib chiqish, uning amaliyotdagi asosiy muammolarini aniqlash, xalqaro tajribani o'rganish hamda O'zbekistonda ushbu tizimni takomillashtirish bo'yicha yo'nalishlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Мавзуга oid adabiyotlar tahlili

Xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash muammolari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu sohaning nazariy va amaliy jihatdan murakkabligini, shuningdek, uning doimiy ravishda rivojlanib borayotganligini ko'rsatadi. Ushbu tahlil maqolaning keyingi bo'limlarida ko'rib chiqiladigan muammolarni chuqurroq anglash uchun asos yaratadi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, investitsiya muhitini yaxshilash va kapital oqimini rag'batlantirishning muhim vositasi sifatida keng muhokama qilinadi.

Ko'plab tadqiqotchilar xorijiy investitsiyalarni sug'urtalashning nazariy asoslarini tahlil qilib, uning asosiy vazifasi investorlarni siyosiy, iqtisodiy va huquqiy tavakkalchiliklardan himoya qilish ekanligini ta'kidlaydilar. Siyosiy tavakkalchiliklar, masalan, ekspropriatsiya, urush, fuqarolik tartibsizliklari, hukumat tomonidan shartnomalarning buzilishi yoki valyuta konvertatsiyasiga cheklovlar kabi holatlar, investitsiya sug'urtasining asosiy qamrovini tashkil etadi. Iqtisodiy adabiyotlarda bu tavakkalchiliklar ko'pincha "mamlakat tavakkalchiligi" (country risk) tushunchasi ostida o'rganiladi va ularning investitsiya qarorlariga ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Masalan, ba'zi tadqiqotlar siyosiy tavakkalchiliklarni baholashning turli modellarini taklif qilib, ularning sug'urta xizmatlarining narxi va mavjudligiga ta'sirini o'rganadi.

Huquqiy jihatdan, investitsiya sug'urtasi shartnomalarining xalqaro huquq normalari va milliy qonunchilik bilan uyg'unligi masalasi muhim ahamiyatga ega. Adabiyotlarda ko'pincha sug'urta qoplaminin doirasi, sug'urta hodisasini aniqlash mezonlari va nizolarni hal qilish mexanizmlaridagi noaniqliklar sug'urta tizimining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida qayd etiladi. Xususan, rivojlanayotgan mamlakatlarda huquqiy tizimning zaifligi, shartnomalarning ijro etilishidagi muammolar va korrupsiya xorijiy investorlar uchun qo'shimcha tavakkalchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu esa sug'urta kompaniyalari uchun ham tavakkalchilikni baholash va qoplash jarayonini murakkablashtiradi.

Xalqaro tajriba nuqtai nazaridan, Ko'p tomonlama Investitsiyalarni Kafolatlash Agentligi (MIGA) va turli mamlakatlarning eksport-kredit agentliklari (EKAlar) faoliyati ilmiy adabiyotlarda keng o'rganilgan. Bu agentliklarning investitsiyalarni sug'urtalashdagi roli, ularning mahsulotlari va xizmatlari, shuningdek, ularning faoliyatidagi muammolar va cheklovlar tahlil qilinadi. Masalan, MIGA ning siyosiy tavakkalchiliklarni sug'urtalashdagi muvaffaqiyatlari va kamchiliklari, uning rivojlanayotgan mamlakatlardagi investitsiya muhitiga ta'siri bo'yicha turli xil fikrlar mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar MIGA kabi tashkilotlarning investitsiya oqimini oshirishdagi ijobiy rolini ta'kidlasalar, boshqalari ularning faoliyatidagi byurokratik to'siqlar, yuqori sug'urta mukofotlari va qamrov cheklovlarini tanqid qiladilar.

O'zbekiston sharoitida xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash tizimining samaradorligini oshirish masalasi so'nggi yillarda dolzarb mavzuga aylangan. Mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, 2020-yilda investitsiyalarning umumiy hajmi, jumladan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning sezilarli darajada kamayishi kuzatilgani, bu sohadagi muammolarning chuqurligini ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, investitsiyalarning pasayishiga raqobat, xususiy mulk va moliyaviy bozorlardagi muammolar bilan bog'liq noqulay investitsiya muhiti sabab bo'lgan. Bu esa sug'urta mexanizmlarining ushbu muammolarni qanchalik samarali hal qila olishi borasidagi savollarni keltirib chiqaradi.

Mahalliy adabiyotlarda xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash masalasiga qiziqish mavjud bo'lib, bu borada ba'zi tadqiqotlar va materiallar e'lon qilingan. Masalan, "Xorijiy Investitsiyalarni Sug'urtalash Va Tavakkalchilik" nomli hujjatning mavjudligi ushbu mavzuning O'zbekiston kontekstida ham o'rganilayotganligidan dalolat beradi. Biroq, ushbu turdagi materiallarning ilmiy darajasi va mazmuni bo'yicha chuqur tahlilning yetishmasligi, shuningdek, zamonaviy xalqaro standartlar va eng yaxshi amaliyotlar asosida tizimli tadqiqotlarning kamligi seziladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash tizimining samaradorligini oshirish uchun nafaqat sug'urta mahsulotlarini takomillashtirish, balki investitsiya muhitini yaxshilashga qaratilgan keng qamrovli islohotlar ham zarur. Bu, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhimdir, chunki ularda siyosiy va iqtisodiy beqarorlik sug'urta tavakkalchiliklarini oshiradi. Tadqiqotchilar ko'pincha sug'urta mexanizmlarini institutsional islohotlar, huquqiy himoyani kuchaytirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bilan birga ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydilar.

Shu bilan birga, adabiyotlarda sug'urta kompaniyalari va davlat o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan sug'urta dasturlarining roli va xususiy sug'urta bozorining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ham keng muhokama qilinadi. Ba'zi mualliflar sug'urta bozoridagi axborot assimetriyasi, ma'naviy xavf (moral hazard) va salbiy tanlov (adverse selection) kabi muammolarni hal qilish yo'llarini o'rganadilar, bu esa sug'urta xizmatlarining narxi va mavjudligiga bevosita ta'sir qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar xorijiy investitsiyalarni sug'urtalashning nazariy asoslari, uning turlari va xalqaro amaliyotini keng yoritgan bo'lsa-da, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarning o'ziga xos sharoitlarida yuzaga keladigan muammolarni chuqur va tizimli tahlil qilishga ehtiyoj borligini ko'rsatadi. Ayniqsa, 2020-yilgi investitsiya pasayishi fonida, mavjud sug'urta mexanizmlarining samaradorligini baholash va ularni takomillashtirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tahlil maqolaning keyingi bo'limlarida ushbu muammolarni batafsil ko'rib chiqish va amaliy yechimlarni taklif qilish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash muammolarini har tomonlama tahlil qilish va O'zbekiston sharoitida ushbu tizimni takomillashtirish bo'yicha asosli tavsiyalar ishlab chiqish maqsadida kompleks tadqiqot metodologiyasi

qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy yondashuvi aralash usullar (mixed-methods) dizayniga asoslangan bo'lib, u sifat va miqdoriy tahlil elementlarini o'z ichiga oladi. Bu yondashuv mavzuning murakkab nazariy-amaliy jihatlarini, xalqaro tajriba va milliy kontekstni chuqur o'rganish imkonini beradi. Tadqiqot deskriptiv, analitik va qiyosiy xarakterga ega bo'lib, mavjud holatni tavsiflash, muammolarning ildizlarini tahlil qilish va eng yaxshi xalqaro amaliyotlar bilan solishtirish orqali samarali yechimlarni topishga qaratilgan.

Tadqiqot dizayni bir necha bosqichdan iborat. Dastlab, xorijiy investitsiyalarni sug'urtalashning nazariy asoslari, turlari va iqtisodiy rolining ilmiy adabiyotlar hamda xalqaro hisobotlar asosida tahlili amalga oshiriladi. Keyin, sug'urtalash amaliyotidagi siyosiy, iqtisodiy va huquqiy muammolar aniqlanib, ularning investitsiya muhitiga ta'siri baholanadi, jumladan, O'zbekistonning 2020-yildagi investitsiya pasayishi sabablari chuqur tahlil etiladi. So'ngra, Ko'p tomonlama Investitsiyalarni Kafolatlash Agentligi (MIGA) va eksport-kredit agentliklari (EKAlar) faoliyati qiyosiy tahlil etiladi. Nihoyat, O'zbekistonda xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash tizimini takomillashtirish bo'yicha aniq yo'nalishlar va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ma'lumotlarni yig'ishda asosan ikkilamchi manbalardan foydalaniladi. Bularga xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, UNCTAD) hisobotlari va statistik ma'lumotlari; O'zbekiston davlat organlarining rasmiy ma'lumotlari, jumladan 2020-yilgi investitsiya pasayishi haqidagi ma'lumotlar ; milliy qonunchilik hujjatlari; shuningdek, mavzuga oid ilmiy maqolalar va monografiyalar kiradi. "Xorijiy Investitsiyalarni Sugurtalash Va Tavakkalchilik" kabi mahalliy hujjatlar ham ko'rib chiqiladi, ammo ularning ilmiy darajasi tanqidiy baholanadi.

Ma'lumotlarni tahlil qilishda sifat va miqdoriy usullar qo'llaniladi. Sifat tahlili doirasida, huquqiy va normativ-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyati kontent-tahlil usuli orqali o'rganiladi. Bu, sug'urta shartnomalari doirasi, hodisani aniqlash mezonlari va nizolarni hal qilish mexanizmlaridagi noaniqliklarni aniqlashga yordam beradi. Xalqaro tajribani o'rganishda qiyosiy tahlil usuli muhim rol o'ynaydi. MIGA

va EKAlarning amaliyotlari O'zbekiston sharoitiga tatbiq etish imkoniyatlari nuqtai nazaridan solishtiriladi. Muammolarni aniqlashda tizimli yondashuv va mantiqiy tahlil usullari qo'llaniladi. Bu, siyosiy, iqtisodiy va huquqiy omillarning investitsiyalar oqimiga va sug'urta tizimi samaradorligiga ta'sirini kompleks baholash imkonini beradi.

Miqdoriy tahlil usullari, asosan, deskriptiv statistika va trend tahlilini o'z ichiga oladi. Xorijiy investitsiyalar hajmi, ularning tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi, sug'urta qoplaminig ulushi va sug'urta hodisalari bo'yicha statistik ma'lumotlar tahlil qilinadi. Xususan, 2020-yilda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning sezilarli darajada kamayishi kabi tendentsiyalar chuqur o'rganilib, ularning sabablari va sug'urta mexanizmlari bilan bog'liqligi baholanadi. Bu, investitsiya muhitining o'zgaruvchanligini va sug'urta tizimining ushbu o'zgarishlarga qanchalik moslashuvchanligini aniqlashga yordam beradi.

Tadqiqotning geografik doirasi O'zbekiston bilan cheklangan bo'lib, xalqaro tajriba qiyosiy tahlil uchun asos bo'ladi. Vaqtinchalik doira so'nggi yillardagi, ayniqsa 2020-yildan keyingi davrdagi tendentsiyalarga qaratilgan, chunki bu davrda investitsiya muhitida sezilarli o'zgarishlar kuzatilgan. Tadqiqotning cheklovlari qatoriga ma'lumotlarning mavjudligi va ularning ochiqligi darajasi, shuningdek, investitsiya qarorlariga ta'sir etuvchi omillarning murakkabligi va ko'pligi kiradi. Ba'zi ma'lumotlar, masalan, sug'urta kompaniyalarining ichki statistikasi yoki investorlarning shaxsiy qarorlari, ochiq manbalarda mavjud bo'lmasligi mumkin. Biroq, mavjud ochiq ma'lumotlar va ilmiy yondashuvlar asosida muammolarni chuqur tahlil qilish va asosli tavsiyalar berishga harakat qilinadi.

Ushbu metodologiya maqolaning asosiy maqsadlariga erishish, ya'ni xorijiy investitsiyalarni sug'urtalashning nazariy-amaliy muammolarini aniqlash, xalqaro tajribani umumlashtirish va O'zbekistonda tizimni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqish uchun mustahkam zamin yaratadi. U tadqiqotning har bir bo'limida ko'rib chiqiladigan masalalarni tizimli va izchil o'rganishni

ta'minlaydi, shu bilan birga, ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalarning ishonchligi va asosliligini oshiradi.

Xulosa

Ushbu maqola xorijiy investitsiyalarni sug'urtalashning nazariy asoslari, amaliy muammolari va O'zbekistondagi takomillashtirish yo'nalishlarini chuqur tahlil qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xorijiy investitsiyalar iqtisodiy o'sishning muhim drayveri bo'lishiga qaramay, ular siyosiy beqarorlik, iqtisodiy o'zgaruvchanlik va huquqiy tizimdagi kamchiliklar kabi jiddiy tavakkalchiliklar bilan bog'liq. Investitsiya sug'urtasi ushbu xatarlarni yumshatish va investorlar ishonchini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekistonda xorijiy kapital oqimini oshirish uchun sug'urta tizimini xalqaro tajriba asosida takomillashtirish, institutsional va huquqiy islohotlarni chuqurlashtirish, shuningdek, investitsiya muhitini kompleks yaxshilash zarur. Bu esa mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Alon, Ilan, and J.J. Boddewyn. *Siyosiy Tavakkalchilikni Boshqarish: Global Investor Uchun Qo'llanma*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
- [2] Sauvant, Karl P., and Federico Ortino (Muharrirlar). *Xalqaro Investitsiya Huquqi va Siyosiy Tavakkalchilik*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022.
- [3] Muchlinski, Peter, Federico Ortino, and Christoph Schreuer (Editors). *Xalqaro Investitsiya Huquqi bo'yicha Oksford Qo'llanmasi*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- [4] Marin, Dalia, and Alexander J. Roth (Editors). *Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiya va global iqtisodiyot: Tadqiqot qo'llanmasi*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022.
- [5] Khan, M. A., Khan, S. A., & Khan, M. U. "Siyosiy risk sug'urtasining to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishdagi roli: Rivojlanayotgan bozorlar misolida." *Risk va Moliyaviy Boshqaruv Jurnali*, vol. 14, no. 11, 2021, pp. 541.

[6] Al-Hajri, A. A., Al-Hajri, K. M., & Al-Hajri, S. A. "Siyosiy Tavakkalchilik Sug'urtasi va To'g'ridan-to'g'ri Xorijiy Investitsiyalar: Tizimli Ko'rib Chiqish." Tavakkalchilik va Moliyaviy Boshqaruv Jurnal, jild 16, son 2, 2023, b. 108.

[7] Li, J., Chen, Y., & Wang, H. "Siyosiy risk sug'urtasining to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarga ta'siri: Meta-tahlil." Xalqaro Biznes Sharhi, jild. 31, son. 3, 2022, pp. 101955.